

"דבר גדול לפרסם את האמת על יהדות אשכנז"*

בהספדו על הצדיק הרב משה אויערבך זצ"ל כתב הרב שלמה וולבה זצ"ל (עמ' 572): "מי יכול לספר כמה אמונה תמימה היתה מצויה בין יהודי אשכנז, כמה דקדוק במצוות תוך מסירות נפש, כמה תמימות באמונה פשוטה דווקא! מי יכול לספר על הקהילות הנהדרות והמסודרות להפליא שיהדות אשכנז התברכה בהן!" ובסוף מכתב הברכה לספר "יסופר לדור" – קורות משפחה בשואה, מאת אחי ומורי ר' יונה זצ"ל, כתב הגר"ש וולבה שיהדות גרמניה לא ידועה בציבור הדתי והחרדי בצורתה האמיתית, ולכן דבר גדול לפרסם את האמת עליה. כך כתב גם הרב יהושע י' נויבירט שליט"א בברכתו לספר "שומרי משמרת הקודש": "דבר חשוב לפרסם מעשיהם של גדולי ישראל, ולהראות לבני התורה בדורנו כמה תורה, יראת שמים ודקדוק במצוות היו בקרב יהודי אשכנז". ואכן, הספר על הרבנים למשפחת אויערבך מאת מו"ר הרב נתן רפאל אויערבך שליט"א¹ הינו ללא ספק נדבך חשוב לפרסום האמת על דמותם הנעלה והייחודית של רבני אשכנז, במשך השנים הרבות בהן הרבנים ממשפחת אויערבך היו רועים נאמנים של קהילות חשובות בארץ זו.

במבוא לספר כתב הרב רפאל אויערבך: "לא לבני עדות אחרות בלבד נשארה יהדות אשכנז בלתי מוכרת, אלא אף לבניה היא, ומרביתם של יוצאי אשכנז אינם מכירים אופיה וטיבה של עדתם ומנהיגיה. יש ביניהם הסבורים כי 'תורה עם דרך ארץ' היא מהותה ודרכה של יהדות גרמניה מקדמת דנא, 'כזה ראה וקדש' ומינה לא תזוע, ואינם מודעים לעובדה שיהדות אשכנז שלפני הרפורמה היתה נראית אחרת. וישנם אחרים הסבורים, כי מכיוון שכל מה שהם מכירים ויודעים אודות מורשת אבותיהם היא סיסמת 'תורה עם דרך ארץ', עליהם לקיים 'האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר'... גם בהמשך מתאר המחבר את התופעה המצערת שאפילו צאצאים של רבני אשכנז שהתחנכו בעולם הישיבות מתקשים להבין את עולמם של אבותיהם, תמהים על הזדקקותם של גדולי תורה בזמנו להשכלה אקדמאית, ומתוך כך מתקשים להזדהות עם דמויותיהם של אבות אבותיהם, אשר

* על הספר "שְׁמֵרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ" – הרבנים למשפחת אויערבך באשכנז, מאת הרב נתן רפאל אויערבך. שני כרכים, 822 עמ' + מפתחות. ירושלים, הוצאת ספרים פלדהיים, תש"ע.
1 ששימש כרבו של קיבוץ שעלבים בין השנים תשל"ז-תשמ"ג.

עם היותם גדולי תורה - היו לבושים בהתאם לאופנת דורם, דיברו וכתבו בשפת המדינה בה התגוררו, ורכשו השכלה כללית לצד גדלותם התורנית. "וכך זכינו לשמוע מדודי זקני הרב משה אויערבך זצ"ל, כי בהיסטוריה אין להקשות (לשון קושיא ולשון היקש) מדור לדור! כל דור - ונסיונותיו, כל דור - ותנאיו, ועלינו לנסות להבין את התנהגותם של גדולי הדור, את אורחות-חייהם ומעשיהם של בני הדור - בהתאם לתקופתם ולנסיונותיהם, ולא לנסות ל'גייר' את פעלם כדי להתאימה למבט העכשווי של תקופתנו, השונה כל כך מן הנסיבות והתנאים בהם נאלצו הם לחיות ולפעול" (עמ' 4).

חשוב לציין שאין זה ספר לבני משפחת אויערבך בלבד, אלא לכל הרוצה לעמוד על מאבקה הרוחניים של יהדות אשכנז שומרת המצוות. נמצא בספר חומר רב על המשבר שפקד את יהודי גרמניה בעקבות האמנציפציה, הרפורמה וההתבוללות², על ה"סנהדרין" הפריסאי, על הצורך בהקמת בית המדרש לרבנים בברלין וההתלבטויות שקדמו להקמתו וכו'. אלו הם נושאים שהציבור יודע עליהם מעט מאוד, ורק בידיעת הנסיונות הגדולים שבפניהם עמדה יהדות אשכנז אפשר לעמוד על גדלותם של רש"ר הירש, ר"ע הילדסהיימר, ה"נחל אשכול" וחבריהם, אשר ממש מסרו את נפשם כדי להציל את הספינה הטובעת, את אותה אשכנז אשר רק דור אחד או שני דורות לפנייהם היתה מלאה בישיבות וגדולי ישראל. מעט מאוד מבני דורנו מודעים לגדלותה של יהדות אשכנז קודם הרפורמה - ולגודל החורבן שנפל עליה בפרק זמן כה קצר, ומה שאילץ את הרבנים לחפש דרכים להציל את מה שעוד ניתן היה להציל. חלקים אלו בספר חשובים לכל הרוצה לדעת את תולדותיה של יהדות אשכנז לאמיתן עד לחורבנה הפיסי בשואה. רבנים אלו ואחרים עמם ויתרו על כבודם התורני ועל קשריהם הטבעיים עם עולם התורה שהמשיך להתפתח במזרח אירופה, ומסרו את נפשם לחיזוק הקהילות והבודדים שומרי המצוות, להקים מוסדות חינוך פורמליים ולא-פורמליים, לכתוב חיבורים פופולריים ולהעביר שיעורים לכל שומע, ולכתת רגליהם מקהילה לקהילה ומכפר לעיירה כדי לשמור על גחלת היהדות שלא תכבה לגמרי.

נראה לי שאין להסתפק בכך שבני התורה שזכו לגדול ולהתחנך בישיבות יתייחסו בהבנה ובסלחנות לדרכם ולהליכותיהם של רבני אשכנז. אדרבה, ראוי שכולנו נלמד מדרכם בקודש ומהליכותיהם בהנהגת קהילותיהם וצאן מרעיתם, מישרותם ואמינותם בכל תחומי החיים, בכל התנאים ובכל הנסיבות. נלמד מהם פשטות והצנע-לכת ואת הדרך למציאת חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם. נלמד להעדיף תמיד את כבוד התורה על פני כבודנו, נלמד מדאגתם לכל ענייני הקהילה, ממעורבותם האישית בפיקוח על השחיטה ועל כשרות המזון, ומדאגתם לאספקת מזון כשר במחיר השווה לכל נפש. נלמד מפעילותם בעשרות מוסדות החסד והצדקה שהיו קיימים בכל הקהילות הגדולות. נלמד מה הם אהבת תורה עם אהבת מלאכה,

2 בעיקר בשערים על רבי אברהם אויערבך, רבי יוסף דוד זינצהיים ורבי צבי בנימין אויערבך.

והתפרנסות ביושר ובכבוד. נלמד לדעת מתי לנהוג במתינות ומתי בתקיפות. נלמד להנהיג סדרי בית כנסת ותפילה מכובדים ע"פ הצו "זה א-לי ואנוהו". נלמד ממסירותם לחינוך בני הקהילה ובנותיה לדקדוק במצוות ולאמונה תמימה. נלמד מהם חינוך לחיי משפחה יפים והקפדה על כבוד האשה-הרעה. נלמד כולנו להאחיב שם שמים על הבריות בכל מעשינו³.

כאמור, דברי ימיה של משפחת אויערבך שזורים בדברי ימיה של יהדות אשכנז. בספר מתוארים אלפי פרטים על תולדות חייהם ופועלם של הרבנים ממשפחת אויערבך במשך כחמש מאות שנה, החל מסוף המאה הט"ו (שנת רנ"ט). חלק מהנתונים הגניאולוגיים לקוחים מהספר The Auerbach Family מאת ד"ר זיגפריד אוירבך, שהופיע בלונדון בתשי"ז. "ספר היחוש למשפחת אויערבך" מאת הרב צבי הירש אויערבך, שהיה אב"ד בק"ק וורמיישא ונפטר בשנת תקל"ח, מהווה את היסוד לאילן היוחסין של המשפחה. על פיו נראה שראש השושלת היה יהודי בשם ר' משה שהתגורר בעיירה אוורבך Auerbach במדינת בוואריה שבדרום גרמניה. הוא היה, כנראה, אבי סבתו של רבי משה איסרליש מקראקא, הרמ"א, ויתכן אף שהרמ"א נקרא על שמו.

בספר "שומרי משמרת הקודש" מופיעים צילומים של מאות מסמכים, תעודות ותמונות שנאספו ע"י המחבר במשך שנים רבות ע"י נבירה שקדנית בעשרות ארכיונים, ואלפי ציטוטים מתוך מגוון רחב של ספרים, ולכן רבה חשיבותו מבחינה תיעודית והיסטורית. הספר מחולק לשמונה עשר שערים, כל שער מוקדש לתולדות חייו ופועלו של רב אחד, ושער נוסף כולל נספחים חשובים. תולדות חייהם של הרבנים מתוארות על רקע מאורעות היסטוריים חשובים של תקופתם, והודות לכך הספר הוא כעין ספר היסטוריה של יהודי מרכז אירופה בחמש מאות השנים האחרונות. המפורסם ביותר מבין הרבנים ממשפחת אויערבך הוא הגאון ר' צבי בנימין אויערבך (תקס"ח-תרל"ב), ולכן לא מפתיע שלדמותו ותולדות חייו מוקדש השער הגדול ביותר - 170 עמודים. הגרצ"ב כתב ספרים רבים, אבל גולת הכותרת של חיבוריו הוא ללא ספק הספר "נחל אשכול", פירוש על ספר האשכול שחיבר רבנו אברהם ב"ר יצחק אב בית דין מנרבונא ("הראב"ד השני"), חותנו ורבו של הראב"ד (הידוע, "השלישי").

הרב רפאל אויערבך מזכיר את הפולמוס המתנהל סביב לספר האשכול במהדורת ה"נחל אשכול" מאז הופעתו עד היום הזה, וכותב (עמ' 381): "אי אפשר לחתום פרק זה העוסק בתולדות חייו של הגאון רבי צבי בנימין אויערבך, מבלי להתייחס לפולמוס שהתעורר סביב ספר האשכול אשר יצא לאור על ידו בשנים

3 בשני מאמרים על מורשת אשכנז של אחי ר' יונה זצ"ל ב"המעין" טבת וניסן תשס"ב מוזכרות הרבה הנהגות והליכות טובות של קהילות אשכנז.

תרכ"ח-תרכ"ט". הטענה היא כי הרב בעל "נחל אשכול" כביכול זייף את ספר האשכול, הוסיף וגרע ועשה בכתב־היד ככל העולה רוחו, והכל אך ורק כדי להיתלות באילן גדול ולהאדיר את שמו בחידושיו על הספר. ההוכחה לכך היא שקיימים שני כתבי יד של הספר, ובשניהם התוכן שונה במקומות רבים־מספור מהנוסח המודפס במהדורת הצב"א. המחבר כותב שאי אפשר להתעלם מן הקשיים האובייקטיביים וסימני השאלה על מידת האותנטיות של מהדורת רצ"ב אויערבך, וספק רב אם יהיה אפשר אי־פעם להוכיח ולהכריע בשאלת אמינותה של מהדורה זו, בהיעדר כתב היד הנוסף שכנראה השתמש בו רצ"ב אויערבך. בהמשך כותב המחבר שאין ספרו המקום, וגם אין למחברו כלים, להתמודד עם סוגיא סבוכה זו, והוא כותב בהגינות ובכנות (עמ' 387): "לא כנגד מי שטוען שהספר איננו אמיתי יצאנו, אלא כנגד הטוענים שמהדירו אינו איש אמת. כל הבקי בתולדות חייו של הרצ"ב אויערבך ויודע את גדולתו של איש אמת זה - בתורה, ביראת השם ובמסירות נפשו למען האמת - יודע כי לא יתכן להוציא דיבתו רעה, ואסור להתייחס למחשבת פסול זו. ביקורת על מהדורת ספר האשכול - יגדיל תורה ויאדיר, לעז והוצאת שם רע על גדול בישראל - חכמים, היזהרו בדבריכם!"

בהמשך מציין הרב רפאל אויערבך שקיימות שלוש אפשרויות לגבי מה שאירע: א. עמד בפני הצב"א כת"י נוסף שהוא כתה"י השלם והעיקרי של ספר האשכול שאותו עשה לבסיס מהדורתו, וכת"י זה אבד. ב. הצב"א טעה, וכתה"י שהיה בידו לא חיברו הראב"ד בעל "האשכול" אלא גדול קדום אחר. ג. השערות הנועזות של פרופ' ישראל תא־שמע ז"ל, שמדובר אכן בכת"י של ספר האשכול שהגיע לידו של הרב צב"א, אך הוא זוייף כבר בתקופת הראשונים בידי ר' משה די ליאון מגלה ספר הזוהר. והמחבר מסכם: "אין בהן [=באפשרויות אלו] בכדי לחלצנו מסבך התעלומה, אך יש בהנחות אלו כדי להסיר לעז וחשד של זיוף מעל גדול בישראל". על כך צריך להוסיף שני דברים שגם אותם מזכיר המחבר: א. מלאכת ההדרת ספרי קדמונים לא היתה עדיין מבוססת בזמנו, והיה מקובל שהמהדיר מתקן ומגיה כפי הבנתו בספר ומשלים את הנוסח מכתבי יד שונים מבלי להעיר על כך. ב. ספר האשכול נדפס בסוף ימיו של הרב הצב"א, כשכבר היה רב מפורסם ופוסק ידוע; אם היה רוצה להגדיל את שמעו היה כותב ספר שו"ת (עשרות מתשובותיו מפוזרות בתוך 'נחל אשכול') או ספר חידושים (חידושי סוגיות רבים שלו נמצאים שם), ולא היה טורח להדפיס ספר קדום רב־כמות שתפוצתו מעטה־יחסית רק כדי להוסיף בו את חידושיו. תשבי יתרץ קושיות ותמיהות!

בעמ' 370-369 מובא סיפור מרתק: בזמן כיבוש לטביה ע"י הצבא הגרמני במלחמת העולם הראשונה הגיע לדווינסק חייל יהודי בשם פליקס גולדשמידט, וכמובן שהוא ביקש לפגוש ברב העיר - הגאון המפורסם רבי מאיר שמחה הכהן בעל ה"אור שמח". הרב שחש מהחייל הגרמני החמוש רצה לבחון אם הוא דובר אמת, ואחר ששמע ממנו שהוא בן הלב־שטט שאל אותו: האם אתה מכיר את הספר "נחל אשכול"? החייל ענה: "בוודאי! את הספר כתב ר' צבי

בנימין אויערבך, סבו של רבי ומורי ר' יצחק אויערבך! ואז נפלו המחיצות⁴... בולט בספר שלפחות בדורות האחרונים היתה הזדהות גדולה, ובעינינו אף תמוהה, בין חרדי גרמניה לבין 'מולדתם': בעמ' 555 מופיע תצלום של המצבה של הרב יצחק אויערבך הנ"ל, סבו של המחבר, שנפטר בכ"ב אייר תרצ"ב, דהיינו שנה לפני שהנאצים יש"ו עלו לשלטון. על המצבה כתוב שהוא "ניהל את אגודת הקהילות החרדיות בארצנו, וגדולות עשה לחזק תורה ואמונה בעדתו ובכל ארץ מולדתנו". כינוי גרמניה כ"ארצנו" ו"מולדתנו" מדגים את הפטריטיות המופרזת שהיתה קיימת אצל רבים מיהודי גרמניה; דומני שתופעה מצערת זו עדיין לא נחקרה כראוי.

חמישה שערים בספר מתארים את דמותם ופועלם של רבנים שאינם נקראים בשם אויערבך: רבי יוסף דוד זינצהיים ראש רבני צרפת בתקופת נפוליאון, חותנו של ר' אברהם אויערבך ודודיזקנו של הצב"א בעל "נחל אשכול" (תצ"ז-תקע"ג); רבי אליעזר לאב מאלטונה חתנו של הצב"א (תקצ"ו-תרנ"ב); רבי נפתלי כהן (תרל"ג-תרצ"ט) ורבי פינחס וולף (תרל"ה-תשכ"ח) חתני ר' אביעזרי אויערבך בן הצב"א, ורבי יונה מרצבך נכד ר' אביעזרי הנ"ל (תרס"א-תשמ"א); שלושת האחרונים זכו לסיים את חייהם כאן בארץ.

הרב רפאל אויערבך פרסם בשנת תשמ"ז את הספר "מהלברשטט עד פתח תקוה" ובו תיאור מקיף של מסכת חייו של דודיזקנו הרב משה אויערבך זצ"ל; לכן החליט לפרסם בספר זה את פרקי חייו של רמ"א כפי שנכתבו ע"י הרב עזריה בן הרב עזריאל הילדסהיימר, ופורסמו בראש הספר "יד דוד" על מסכת ברכות וסדר זרעים (מכון ירושלים תשל"ז). כך פרקי החיים של הגר"י מרצבך הועתקו מהמבוא לספרו "עלה יונה" (תשמ"ט).

המחבר חקר את אמיתותם של סיפורים המתהלכים על אחדים מהרבנים ממשפחת אויערבך, כגון הסיפור היפה והמרתק אודות מחלוקת בהבנת דיבור אחד בתוספות בין הרב שמעון וולף אויערבך (ש"י-שצ"ב) ובין המהר"ם מלובלין (עמ' 44-47), שבעקבותיה מונה המהרש"ל לרבה של לובלין. על אף התמיהות הרבות בסיפור הזה מביא המחבר בהערה 25 בשם הגאון ר' שמואל אוירבך שליט"א שמקובל בידו שהסיפור הזה אמיתי!

בסיום הסקירה המצומצמת הזו על הספר "שומרי משמרת הקודש" רציתי לשבח את המחבר ואת הוצאת 'פלדהיים' על העיצוב הנאה באופן-מיוחד של הספר, כולל הוספת עץ משפחתי של רבני משפחת אויערבך לדורותיהם בצד הפנימי של הכריכה. אני מצטרף לתפילת הרב המחבר שליט"א בסוף המבוא שהשי"ת יזכהו להוציא לאור עולם את תורתם של אבותיו אשר עודנה בכת"י, ואני מברך אותו שימשיך לעשות חיל בהרבצת תורה ואמונה בכתב ובעל פה כיד כשרונותיו הברוכים עוד הרבה שנים בריאות וטובות.

4 הסיפור מובא בספר "פליקס רבי-העלילות" על עלילותיו ותלאותיו של דודי הבלתי-נשכח ר' שלום פליקס גולדשמידט ז"ל, עמ' 28-29.